

بررسی تاب‌آوری اقتصادی در کشورهای منتخب

صادرکننده نفت با در نظر گرفتن نقش فساد

سید حامد حکم آبادی

دانشجوی کارشناسی ارشد اقتصاد دانشگاه فردوسی مشهد

محمدعلی فلاحی^۱

استاد گروه اقتصاد دانشگاه فردوسی مشهد (نویسنده مسئول)

مصطفی سلیمی فر

استاد گروه اقتصاد دانشگاه فردوسی مشهد

چکیده

در عصر جدید شوک‌ها و تکان‌ها، اقتصاد هر کشوری را تحت تأثیر قرار داده و به آن آسیب وارد می‌کنند. ضرورت مقابله با این شوک‌ها مستلزم ارتقاء تاب‌آوری اقتصادی در برابر تکان‌ها است. بدین منظور محاسبه شاخص تاب‌آوری اقتصادی جهت اطلاع از وضعیت تاب‌آوری اقتصادی کشورها و شناخت عوامل مؤثر بر آن از اهمیت زیادی برخوردار است. در مطالعه حاضر، ابتدا تاب‌آوری اقتصادی کشورهای منتخب صادرکننده نفت از طریق شاخص بریگوگلیو طی سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۸ محاسبه و سپس نقش فساد را در تاب‌آوری اقتصادی بررسی می‌کند. نتایج نشان می‌دهد که سه کشور عمان، عربستان و کویت دارای بیشترین و ونزوئلا دارای کمترین میزان تاب‌آوری اقتصادی بین کشورهای منتخب صادرکننده نفت است. همچنین ایران از نظر تاب‌آوری اقتصادی در بین کشورهای منتخب صادرکننده نفت جایگاه مناسبی ندارد به

¹ Email: falahi@um.ac.ir

طوری که رتبه یازدهم از بین چهارده کشور را کسب کرده است. از طرفی نتایج مرتبط با نقش فساد بر تاب‌آوری نشان می‌دهد عمدتاً فساد از طریق ضعیف کردن نهاد های سیاسی و اقتصادی کشور موجب آسیب پذیری اقتصاد کشور و شرایط عدم اطمینان می‌شود و در نهایت موجب کاهش تاب‌آوری اقتصادی می‌شود.

واژگان کلیدی: تاب‌آوری اقتصادی، فساد، کشورهای منتخب صادرکننده نفت

Investigating economic resilience in selected oil exporting countries considering the role of corruption

Abstract

In the new era, shocks and impulses impress the economy of any country and damage it. The need to deal with these shocks requires the promotion of economic resilience to impulses. For this purpose, calculating the economic resilience index to know the economic resilience of countries and identify the factors affecting it is very important. In the present study, we first calculate the economic resilience of selected oil exporting countries through the Brigoglio index from ۲۰۱۲ to ۲۰۱۸ and then examine the role of corruption in economic resilience. The results show that the three countries of Oman, Saudi Arabia and Kuwait have the highest and Venezuela has the lowest rate of economic resilience among selected oil exporting countries. Also, in terms of economic resilience, Iran does not have a good position among the selected oil exporting countries, so that it is ranked ۱۱th out of fourteen countries. On the other hand, the results related to the role of

corruption on resilience show that corruption mainly causes vulnerability of the country's economy and conditions of uncertainty by weakening the country's political and economic institutions, and ultimately reduces economic resilience.

Keywords: economic resilience, corruption, Oil exporting countries.

مقدمه:

امروزه بی‌ثباتی و در معرض شوک‌های مختلف قرار گرفتن یک از اجتناب‌ناپذیرترین مسائل اقتصادی پیش‌روی کشورها است و هر کشوری به گونه‌ای با آن روبرو می‌شود. این در حالی است که با پیشرفت تکنولوژی و افزایش ارتباطاتی که ملل مختلف با هم برقرار می‌کنند، شرایط و مقدمه‌ای فراهم شده است که این شوک‌ها به راحتی از کشوری به کشورهای دیگر جابجا شود و به آنها آسیب بزند. از طرفی در سال‌های اخیر مقابله و جنگ بین کشورها، بیشتر از جنس جنگ‌های اقتصادی مانند تحریم بوده است. بنابراین برای حفظ کشور از آسیب‌هایی که شوک‌ها بر اقتصاد وارد می‌کنند، لازم است تدابیری اندیشیده شود و در مقابله با این تکان‌ها، بخش‌های مختلف کشور آماده باشند. از طرفی در ادبیات جهانی به این تدابیر و به طور کلی واکنش در مقابل شوک‌ها تاب‌آوری گفته می‌شود.

تاب‌آوری در علوم مختلف بررسی و بحث شده است و عمدتاً آن را توانایی بازیابی از شوک‌وارده تعریف کرده‌اند. از طرفی به دلیل مخاطرات و شوک‌های مهمی که در اقتصاد وجود دارد از جمله تحریم، چالش‌ها و بحران‌های مالی، بحث تاب‌آوری در حوزه اقتصاد نیز

موضوعیت پیدا کرده است. از این رو بریگولیو¹ در مطالعات مختلف خود تاب‌آوری اقتصادی را توانایی ناشی از سیاست یک اقتصاد برای بازیابی یا تعدیل آثار منفی شوک‌های بیرونی نامطلوب و بهره‌مندی از شوک‌های مثبت تعریف می‌کند.

به جهت لزوم مقابله با مخاطرات و شوک‌های مختلف و تلاش در جهت ارتقاء تاب‌آوری اقتصادی کشورها، لاجرم در نظر گرفتن و مطالعه عوامل گوناگونی که بر تاب‌آوری اقتصادی اثر می‌گذارد، اهمیت پیدا می‌کند. پژوهشگران در جهت بررسی عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اقتصادی مطالعات متعددی انجام داده‌اند که به طور کلی عواملی از جمله عوامل اقتصادی، ساختاری، طبیعی و غیره را برای تاب‌آوری اقتصادی برشمرده‌اند. از این رو یکی از عواملی که می‌تواند با کاهش بهره‌وری، اقتصاد را تحت الشعاع قرار دهد و آنرا در مقابل شوک‌ها آسیب‌پذیر کند، فساد اقتصادی است.

بر این مبنا این مطالعه ابتدا به بررسی شاخص تاب‌آوری اقتصادی در کشورهای منتخب صادرکننده نفت بین سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۸ می‌پردازد. بر این اساس نتایج تاب‌آوری اقتصادی در کشورهای منتخب با یکدیگر مقایسه و تحلیل می‌شود. سپس به بررسی نقش فساد بر تاب‌آوری اقتصادی پرداخته می‌شود.

قابل ذکر است کشورهای منتخب صادرکننده نفت شامل عربستان سعودی، کویت، عمان، ایران، نیجریه، روسیه، برزیل، کلمبیا، اکوادور، گابن، ونزوئلا، مکزیک، الجزایر و آذربایجان هستند که بر طبق میزان خالص صادرات نفت نسبتاً بالا و درجه فساد متوسط به پایین انتخاب شده‌اند.

پیشینه تحقیق:

بریگولیو و همکاران (۲۰۰۹) آسیب‌پذیری اقتصادی را به عنوان یک اقتصادی در معرض شوک‌های برون‌زا تعریف کرده‌اند و تاب‌آوری اقتصادی را به عنوان توانایی ناشی از توانایی یک اقتصاد در تحمل و یا بازیابی از شوک‌ها تعریف کرده‌اند. آنها ضمن در نظر گرفتن کارهای

¹ Briguglio

گذشته که درباره مفهوم سازی و شاخص سازی آسیب پذیری اقتصادی انجام داده بودند به شاخص سازی تاب آوری اقتصادی می پردازند. شاخصی که آن ها به عنوان تاب آوری اقتصادی معرفی می کنند شامل چهار زیر شاخص اصلی است. این چهار زیر شاخص عبارت است از: ثبات اقتصاد کلان، توسعه اجتماعی، حکمرانی خوب و کارایی اقتصاد خرد.

اوسای^۱ (۲۰۱۱) در پژوهشی با عنوان ارتباط بین تاب آوری اقتصادی و فساد، تلاش می کند که وجود یا نبود رابطه بین آنها را بررسی کند. بدین منظور ضمن تعریف فساد و تاب آوری اقتصادی، پیوند نظری تاب آوری اقتصادی، فساد، رشد و توسعه اقتصادی را بررسی می کند. نتیجه صلی این است که فساد بر تاب آوری اقتصادی تأثیر منفی می گذارد. گسترش این استدلال این است که باید نهادهایی تأسیس شود تا دولت ها و ذینفعان بتوانند اقدامات پیشگیرانه ای را برای کاهش وقوع فساد انجام دهند.

تاچ و همکاران^۲ (۲۰۱۷) در مقاله ای به تجزیه و تحلیل تأثیر فساد بر رشد اقتصادی با استفاده از داده های ۱۹ کشور آسیایی در دوره ۲۰۰۴-۲۰۱۵ و با روش های پردازش داده های GMM و رگرسیون کوانتایل^۳ می پردازند. نتایج نشان می دهد که فساد اقتصادی مانعی برای رشد اقتصادی این کشورهای آسیایی است.

جانی و ازوجی (۱۳۹۳) در پژوهشی تبیین مفهوم و مبانی تاب آوری و اقتصاد مقاومتی در طراحی برنامه ششم توسعه را بررسی می کنند. در مطالعه آنان علت توجه به تاب آوری اقتصادی و آسیب پذیری اقتصادی، لزوم مقابله با مخاطرات و اثرات مخرب آن ها ذکر شده است. از این رو پیشنهاد می شود به منظور ایجاد تعادل پس از وقوع تکانه و ارتقاء تاب آوری اقتصادی لازم است کارایی در حکمرانی خوب، ثبات سیاسی و نهاد های سطح کلان رشد پیدا کند.

غیاثوند و عبدالشاه (۱۳۹۴) به مفاهیم و شاخص هایی که برای اندازه گیری تاب آوری اقتصادی در سال های گذشته ارائه شده است، پرداخته اند. بر این مبنای متناسب با متون علمی

¹ Osei

² Thach et al.

³ Quantile

تاب‌آوری اقتصادی، مقاوم‌سازی اقتصاد ملی در مقابل تغییرات، مخاطرات و تهدیدهای داخلی و خارجی بر سر راه پیشرفت و دستیابی به اهداف چشم‌انداز کشور تعریف شده است. از طرفی بر اساس بررسی‌ها برخی شاخص‌های تاب‌آوری مخاطرات اقتصادی خارجی را در نظر گرفته و به ارزیابی اقتصادی کشور می‌پردازد از جمله شاخص تاب‌آوری بریگوگلیو و همکارانش و تاب‌آوری گروه سنتینتال. برخی دیگر از شاخص‌ها، تاب‌آوری ملی را در برابر مخاطرات حوزه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، زیست‌محیطی و حکمرانی مورد ارزیابی قرار می‌دهد، مانند ارزیابی تاب‌آوری ملی توسط مجمع جهانی اقتصاد.

محمدی و همکاران (۱۳۹۶) با استفاده از روش تحلیل مضمون به بررسی تعاریف و پژوهش‌های داخلی و خارجی مرتبط با تاب‌آوری اقتصادی پرداخته است و مفهوم تاب‌آوری اقتصادی و مؤلفه‌های آن را استخراج کرده‌اند. بر این اساس تاب‌آوری اقتصادی، ظرفیت یا توانایی اقتصاد در حفظ عملکرد تخصیص بهینه منابع در مواجهه با نااطمینانی‌های اقتصادی تعریف شده است. همچنین بر مبنای این پژوهش ابعاد تاب‌آوری اقتصادی آمادگی و برنامه‌ریزی جهت مواجهه، مقاومت و مقابله در برابر آثار منفی، بازیابی و بهبود از اثرات منفی و سازگار با شرایط جدید می‌باشند.

فرزین و همکاران (۱۳۹۷) به منظور ارتقاء تاب‌آوری اقتصادی در مقابل تکانه‌ها و شوک‌ها به بررسی عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اقتصادی می‌پردازند. به همین جهت شاخص خروج سرمایه را به عنوان جایگزین تاب‌آوری اقتصادی مدنظر قرار داده‌اند. بر این اساس با روش داده‌های تابلویی برای ۱۲ کشور منتخب طی سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۶ رگرسیونی را برآورد کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که کاهش سطح فساد، ارتقاء شاخص نهادی و کاهش صادرات نفتی زمینه ارتقاء شاخص تاب‌آوری را فراهم می‌سازد.

اسماعیلی و همکاران (۱۳۹۸) در مطالعه‌ای با عنوان "ارزیابی و تحلیل شاخص‌های تاب‌آوری اقتصادی برای کشورهای تک‌محصولی" با در نظر گرفتن کشورهای با ساختار صادرات بسیار متمرکز روی یک کالا به عنوان کشورهای تک‌محصولی، شاخص تاب‌آوری اقتصادی را برای این کشورها طی دوره ۱۹۹۵-۲۰۱۶ محاسبه کردند. نتایج نشان می‌دهد که متغیر مخارج

مصرف‌نهایی دولت دارای بیشترین اهمیت در شاخص تاب‌آوری اقتصادی است. همچنین ایران در مقایسه با بیشتر کشورهای با اقتصاد تک‌محصولی دارای وضعیت تاب‌آوری اقتصادی مناسب است اما عربستان وضعیت مناسبی ندارد.

تاب‌آوری اقتصادی:

واژه تاب‌آوری (Resilience) دارای ریشه لاتین *resilio* به معنی حالت بوده و در فرهنگ آکسفورد نیز توانایی ماده یا شیء در بازگشت به حالت اولیه و ظرفیت بازیابی سریع افراد در مواجهه با مشکلات معنی شده است (غیاثوند و عبدالشاه، ۱۳۹۴). مفهوم تاب‌آوری در علوم و حوزه‌های مختلف به کار رفته است. مثلاً در حوزه مهندسی، مفهوم تاب‌آوری حکایت از ظرفیت انعطاف‌پذیری، تحمل‌پذیری بالا و از هم‌گسیختگی کمتر در اثر یک فشار معین دارد. این تعریف برای سنجش استقامت پل و آسمان‌خراش و زیرساخت‌های امور شهری بکارگرفته می‌شود (جانی و ازوجی، ۱۳۹۳). در کنار استفاده تاب‌آوری در علوم مختلف، این عبارت چند دهه است که در حوزه علوم اجتماعی و اقتصادی نیز وارد شده است و بعد از بحران‌های اخیر اروپا و جهان از جمله بحران ۲۰۰۸ به مفهوم تاب‌آوری اقتصادی توجه بیشتری شده است.

یکی از بهترین تعاریف تاب‌آوری اقتصادی که مبنای تحقیقات بسیاری قرار گرفته است را بریگوگلیو و همکارانش (۲۰۰۹) ارائه داده‌اند. ذیل تعریف آنها تاب‌آوری اقتصادی توان و ظرفیت اقتصاد به منظور بهبود و ترمیم از شوک‌های منفی تعریف می‌شود. به زعم آنها این توانایی اقتصادی بر سه اساس توانایی بهبود سریع از شوک‌ها، توانایی مقاومت در برابر شوک و توانایی جلوگیری از بروز شوک، استوار است. از طرفی بریگوگلیو و همکاران (۲۰۰۶) به شرح این سه توانایی می‌پردازند:

الف) توانایی بهبود سریع از شوک‌ها: این توانایی با تاب‌آوری اقتصاد همراه است و باعث می‌شود اقتصاد پس از تأثیر منفی تحت تأثیر یک شوک، به عقب برگردد. اگر به عنوان مثال تمایل مزمن به کسری مالی بزرگ یا نرخ بالای بیکاری وجود داشته باشد، این توانایی به شدت محدود خواهد شد. از طرف دیگر، این توانایی زمانی افزایش می‌یابد که اقتصاد از ابزارهای

سیاست اختیاری برخوردار باشد و بتواند از آنها برای خنثی کردن آثار شوک های منفی استفاده کند، مانند موقعیت مالی قوی که اجازه می دهد مخارج اختیاری یا کاهش مالیات برای مقابله با شوک ها انجام شود. بنابراین این نوع تاب آوری با عکس العمل و واکنش در برابر شوک همراه است.

ب) توانایی مقاومت در برابر شوک: این توانایی نشان می دهد که اثر سوء یک شوک می تواند جذب یا خنثی شود، تا اثر نهایی صفر یا قابل اغماض باشد. این نوع تاب آوری زمانی اتفاق می افتد که اقتصاد مکانیسم هایی برای واکنش داخلی و درون زا در برابر شوک های منفی برای کاهش آثار آنها در اختیار داشته باشد. به عنوان مثال، وجود نیروی کار انعطاف پذیر و چند مهارتی می تواند به عنوان ابزاری برای جذب شوک عمل کند، زیرا شوک های منفی تقاضای خارجی که بر یک بخش خاص از فعالیت اقتصادی تأثیر می گذارند می توانند با انتقال منابع به بخش دیگری که تقاضای بیشتری دارند، به راحتی برآورده شوند.

ج) توانایی جلوگیری از بروز شوک: این نوع از انعطاف پذیری ذاتی در نظر گرفته شده است و می تواند برعکس آسیب پذیری اقتصادی باشد.

شاخص تاب آوری اقتصادی:

شاخص های مختلفی در مطالعات علمی مربوط به حوزه اقتصاد، تاب آوری اقتصادی را محاسبه کرده اند. از طرفی هر کدام از این شاخص ها با توجه به در نظر گرفتن وضعیت اقتصادی، اجتماعی و سیاسی از متغیرهای مختلفی بدین منظور بهره برده اند. از این رو انتخاب شاخصی که از متغیرهای جامع، شفاف و غیر پیچیده استفاده کند و اطلاعات آماری آن در دسترس باشد، بسیار مهم است.

بر این اساس در این جا از شاخص تاب آوری اقتصادی بریگوگلیو و همکاران (۲۰۰۹) استفاده می شود. این شاخص که در مطالعات متعدد داخلی و خارجی به کار رفته است، در چهار مؤلفه ابعاد مختلف اقتصادی، سیاسی و اجتماعی کشورها را نمایش می دهد. این چهار مؤلفه عبارتند از:

- ثبات کلان اقتصادی
- کارایی بازارهای اقتصاد خرد
- حکمرانی خوب
- توسعه اجتماعی

هر کدام از مؤلفه های فوق شامل متغیرهای مختلفی هستند که در جدول (۱) تشریح شده است.

جدول (۱): مؤفه ها و متغیرهای شاخص تاب‌آوری اقتصادی

متغیر های هر جزء	اجزا شاخص
شاخص فلاکت	ثبات کلان اقتصادی
نسبت تراز حساب جاری به GDP	
نسبت بدهی دولت مرکزی به GDP	
مقررات بازار اعتبار	کارایی بازارهای اقتصاد خرد
مقررات بازار کار	
مقررات تجارت	
حق اظهار نظر و پاسخگویی	حکمرانی خوب
ثبات سیاسی و عدم خشونت	
کیفیت قانونگذاری	
اثربخشی دولت	
حاکمیت قانون	
کنترل فساد	

سلامت	امید به زندگی در لحظه تولد	توسعه اجتماعی
آموزش	متوسط سال های مدرسه	
	سال های قابل انتظار تحصیل	

منبع: بریگوگلیو و همکاران (۲۰۰۹)

بریگوگلیو و همکارانش (۲۰۰۹) با هدف محاسبه شاخص تاب‌آوری اقتصادی ابتدا به استاندارد سازی مؤلفه‌ها و متغیرهای آن می‌پردازند. بدین جهت از معادله زیر استفاده می‌کند:

$$XS_{ij} = (X_{ij} - \text{Min}X_j) / (\text{Max}X_j - \text{Min}X_j)$$

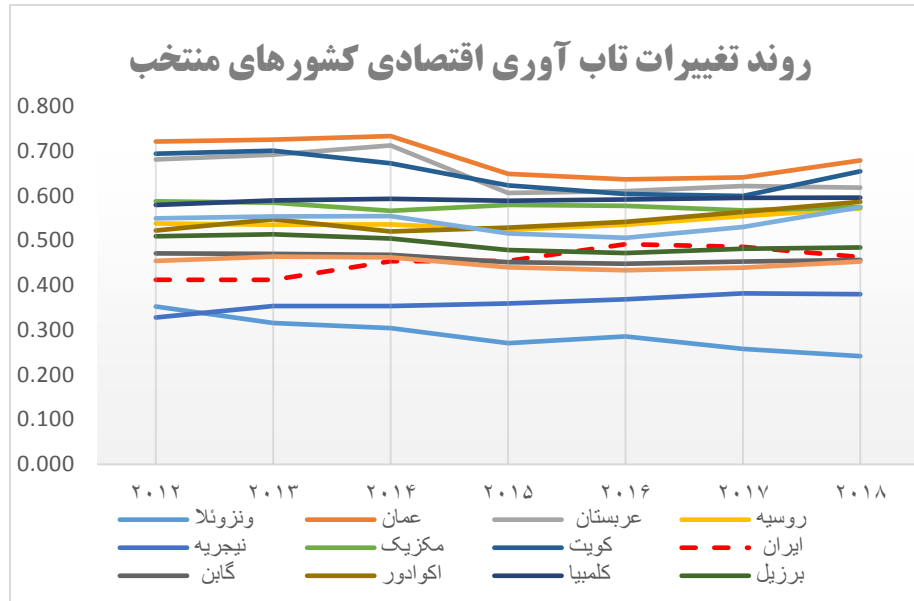
در این جا XS_{ij} مقدار مشاهده استاندارد شده برای کشور i از مؤلفه j ، X_{ij} مقدار واقعی مؤلفه j برای کشور i و $\text{Max}X_j - \text{Min}X_j$ حداقل و حداکثر مقادیر همان مشاهدات برای مؤلفه j را نشان می‌دهند. البته در مورد متغیرهایی که با تاب‌آوری اقتصادی رابطه عکس دارد، ابتدا داده‌های مربوط به آن متغیر معکوس می‌شود و سپس از معادله فوق استفاده می‌شود. در قدم بعد ابتدا بین متغیرهای هر مؤلفه و در نهایت بین مؤلفه‌های اصلی میانگین ساده گرفته می‌شود و شاخص تاب‌آوری محاسبه می‌شود. لذا عددی بین صفر تا یک حاصل می‌شود که عدد یک بیانگر تاب‌آوری بالا و عدد صفر بیانگر تاب‌آوری پایین است. نتایج حاصل از محاسبه شاخص تاب‌آوری اقتصادی کشورهای منتخب صادرکننده نفت در سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۸ در جدول (۲) ارائه شده است.

جدول (۲): تاب‌آوری اقتصادی کشورهای منتخب صادرکننده نفت بین سالهای ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۸

کشور	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸
ونزوئلا	۰.۳۵۳	۰.۳۱۶	۰.۳۰۴	۰.۲۷۱	۰.۲۸۶	۰.۲۵۸	۰.۲۴۲
عمان	۰.۷۲۱	۰.۷۲۵	۰.۷۳۳	۰.۶۴۹	۰.۶۳۷	۰.۶۴۱	۰.۶۷۹
عربستان	۰.۶۸۱	۰.۶۹۲	۰.۷۱۲	۰.۶۰۶	۰.۶۱۰	۰.۶۲۲	۰.۶۱۸
روسیه	۰.۵۳۸	۰.۵۳۵	۰.۵۳۶	۰.۵۲۴	۰.۵۳۵	۰.۵۵۵	۰.۵۷۲
نیجریه	۰.۳۲۸	۰.۳۵۴	۰.۳۵۴	۰.۳۵۹	۰.۳۶۹	۰.۳۸۲	۰.۳۸۰
مکزیک	۰.۵۸۸	۰.۵۸۴	۰.۵۶۶	۰.۵۸۰	۰.۵۷۸	۰.۵۶۷	۰.۵۷۵
کویت	۰.۶۹۴	۰.۷۰۱	۰.۶۷۲	۰.۶۲۳	۰.۶۰۴	۰.۵۹۹	۰.۶۵۴
ایران	۰.۴۱۲	۰.۴۱۲	۰.۴۵۴	۰.۴۵۴	۰.۴۹۲	۰.۴۸۶	۰.۴۶۳
گابن	۰.۴۷۱	۰.۴۷۰	۰.۴۶۸	۰.۴۵۲	۰.۴۴۸	۰.۴۵۳	۰.۴۵۷
اکوادور	۰.۵۲۲	۰.۵۴۷	۰.۵۲۰	۰.۵۲۹	۰.۵۴۲	۰.۵۶۴	۰.۵۸۶
کلمبیا	۰.۵۷۹	۰.۵۹۰	۰.۵۹۳	۰.۵۸۹	۰.۵۹۲	۰.۵۹۶	۰.۵۹۶
برزیل	۰.۵۱۰	۰.۵۱۴	۰.۵۰۴	۰.۴۷۹	۰.۴۷۲	۰.۴۸۱	۰.۴۸۵
آذربایجان	۰.۵۵۰	۰.۵۵۴	۰.۵۵۴	۰.۵۱۶	۰.۵۰۶	۰.۵۳۰	۰.۵۷۴
الجزایر	۰.۴۵۴	۰.۴۶۴	۰.۴۶۲	۰.۴۴۰	۰.۴۳۴	۰.۴۳۹	۰.۴۵۳

منبع: یافته های تحقیق

با هدف تشخیص بهتر تغییرات تاب‌آوری اقتصادی در کشورهای منتخب صادرکننده نفت بین سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۸ از نمودار (۱) استفاده شده است. با مقایسه تاب‌آوری اقتصادی سال ۲۰۱۲ و ۲۰۱۸ مشاهده می‌شود که نیجریه با ۱۶ درصد رشد در میزان تاب‌آوری اقتصادی، بیشترین رشد را در میان کشورهای منتخب صادرکننده نفت داشته است. از طرفی ونزوئلا با کاهش قریب به ۳۱ درصد در تاب‌آوری اقتصادی بیشترین نزول را در بین کشورهای منتخب صادرکننده نفت داشته است. الجزایر تنها کشور از بین کشورهای منتخب است که در دو سال ۲۰۱۲ و ۲۰۱۸ تقریباً هیچ تغییری را در میزان تاب‌آوری اقتصادی خود ثبت نکرده است. همچنین کشور ایران که با خط چین در نمودار (۱) نمایش داده شده، طی سال‌های مورد بررسی ۱۲ درصد رشد را تجربه کرده است.

نمودار (۱): روند تغییرات تاب آوری اقتصادی کشورهای منتخب بین سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۸

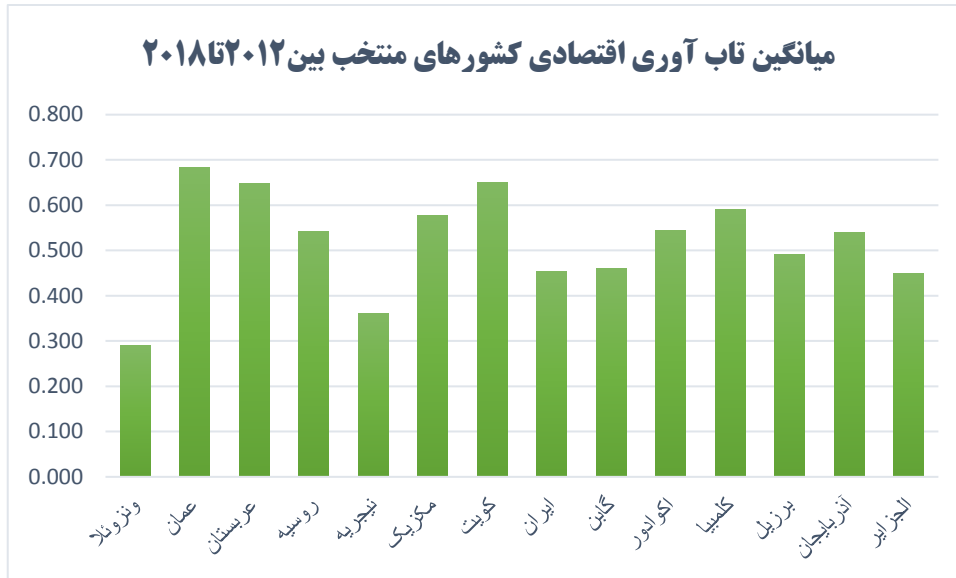
منبع: یافته‌های تحقیق

جدول (۳) و نمودار (۲) میانگین تاب آوری اقتصادی کشورهای صادرکننده نفت را در سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۸ نشان می‌دهند. همانطور که مشخص است سه کشور عمان، کویت و عربستان سعودی با میزان تاب آوری اقتصادی ۰/۶۸، ۰/۶۵ و ۰/۶۴ بیشترین مقدار تاب آوری اقتصادی را دارا هستند. همچنین کشورهای ونزوئلا، نیجریه و الجزایر با مقادیر ۰/۲۹، ۰/۳۶ و ۰/۴۵ کمترین میزان تاب آوری اقتصادی را نمایش می‌دهند.

جدول (۳): میانگین شاخص تاب آوری اقتصادی کشورهای منتخب بین ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۸

رتبه	کشور	میزان میانگین
۱	عمان	۰.۶۸۴
۲	کویت	۰.۶۵۰
۳	عربستان	۰.۶۴۹
۴	کلمبیا	۰.۵۹۱
۵	مکزیک	۰.۵۷۷
۶	اکوادور	۰.۵۴۴
۷	روسیه	۰.۵۴۲
۸	آذربایجان	۰.۵۴۱
۹	برزیل	۰.۴۹۲
۱۰	گابن	۰.۴۶۰
۱۱	ایران	۰.۴۵۳
۱۲	الجزایر	۰.۴۵۰
۱۳	نیجریه	۰.۳۶۱
۱۴	ونزوئلا	۰.۲۹۰

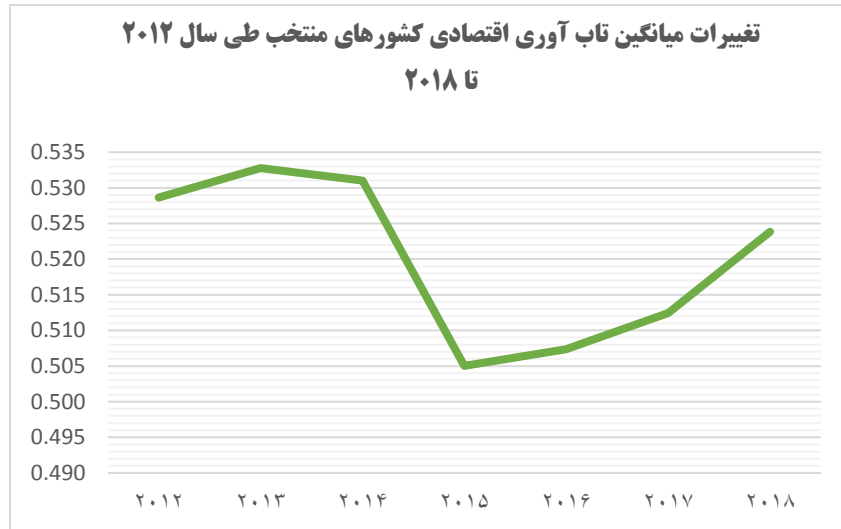
منبع: یافته‌های تحقیق

نمودار (۲): میانگین تاب آوری اقتصادی کشورهای منتخب بین سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۸

منبع: یافته‌های تحقیق

به منظور بررسی تاب آوری اقتصادی کشورهای منتخب صادرکننده نفت در سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۸ از میانگین تاب آوری اقتصادی کل کشورهای منتخب صادرکننده استفاده شده است (نمودار (۳)). طبق این نمودار میانگین تاب آوری اقتصادی کشورهای منتخب صادرکننده نفت روند نوسانی را داشته‌اند و در مجموع مقادیر تاب آوری اقتصادی پایینی را ثبت کرده‌اند. بر این اساس، این کشورها در سال ۲۰۱۵ کمترین میزان و در سال ۲۰۱۳ بیشترین میزان را داشته‌اند.

نمودار (۳): تغییرات میانگین تاب آوری اقتصادی کشورهای منتخب صادرکننده نفت طی سال

های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۸

منبع: یافته های تحقیق

رابطه فساد و تاب آوری اقتصادی:

نظر به اینکه فساد صرفاً به حوزه خاصی تعلق ندارد و اصولاً موضوعی گسترده است که با حوزه های مختلف اجتماعی، اقتصادی و سیاسی ارتباط دارد، لذا ارائه تعریف مشخص و جامع برای آن دشوار است.

فساد عبارت است از انتقال منافع از بخش دولتی به بخش خصوصی. بانک جهانی فساد را سوء استفاده از مسئولیت دولتی برای منافع شخصی تعریف می کند. از طرفی فساد عبارت است از هر گونه معامله بین بازیگران بخش خصوصی و دولتی از طریق خدمات عمومی که به طور غیرقانونی به منافع شخصی تبدیل شده است (تاج و همکاران، ۲۰۱۷). از این رو فرهنگ لغت مریام وبستر^۱ (۲۰۲۱) نیز برای فساد تعاریف مختلفی را ارائه می دهد از جمله این که فساد را

¹ Merriam Webster

رفتار غیر صادقانه یا غیرقانونی به ویژه توسط افراد قدرتمند مانند مقامات دولتی یا افسران پلیس تعریف می‌کند. همچنین تحریک غلط با ابزار نامناسب یا غیرقانونی مانند رشوه و یا خروج از اصل آنچه که صحیح است را نیز فساد می‌داند. از طرفی نقش دولت در اتخاذ سیاست‌های اقتصادی، نابرابری توزیع درآمد، غیر رسمی بودن اقتصاد، عدم شفافیت اطلاعات و دستمزد پایین کارمندان دولتی از عواملی است که منجر به فساد اقتصادی می‌شود.

پژوهشگران در مطالعات متعدد به بررسی نقش فساد بر اقتصاد و ساختارهای اقتصادی پرداخته‌اند. عمده مطالعات به نقش منفی و تخریب‌گر فساد بر نهاد های اقتصادی تأکید کرده‌اند. به طور مثال سها و بن علی^۱ (۲۰۱۷) اشاره دارند به این که فساد با سست کردن نهاد ها و تحریف حاکمیت قانون، رشد و توسعه را تضعیف می‌کند. همچنین فساد قابلیت این را دارد که سیاست‌های صحیح اقتصادی و اجتماعی را تحت تأثیر قرار دهد و سبب ائتلاف منابع و انحراف آن‌ها شود (اوسای، ۲۰۱۱). نتایج فوق به همراه کاهش درآمدهای مالیاتی و گمرکی، افزایش شرایط نااطمینانی و کاهش کارایی اقتصادی تنها بخشی از نتایج فساد اقتصادی هستند.

از سوی دیگر مخرب‌ترین اثر فساد بر اقتصاد در سرمایه‌گذاری‌ها، رشد اقتصادی و توسعه اقتصادی مشاهده می‌شود. نرخ بالای فساد منجر به کاهش سرمایه‌گذاری‌ها و کند شدن رشد اقتصادی می‌شود. در نتیجه، شرکت‌ها ممکن است سرمایه‌گذاری خود را در کشور به تعویق بیندازند یا سرمایه‌گذاری خود را به کشور دیگری منتقل کنند. علاوه بر این، فساد بهره‌وری از هزینه‌های عمومی و کیفیت زیرساخت‌های موجود را کاهش می‌دهد، هزینه انجام تجارت را افزایش می‌دهد و در نهایت مانع رشد اقتصادی می‌شود (اوشاهین^۲، اوکلر^۳، ۲۰۱۷). فساد می‌تواند از روش‌های مختلف منجر به بی‌ثباتی سیاسی و اجتماعی در جامعه شود. از طرفی فساد با تقویت ذهنیت نابرابری در جامعه به علت درآمد نا عادلانه و رانت جویانه، سبب افزایش انگیزه طبقه پایین جامعه برای اقدامات تلافی‌جویانه از طبقه بالا درآمدی می‌شود. و از طرف دیگر

¹ Saha and Ben Ali

² Özşahin

³ Üçler

فساد با به چالش کشیدن مشروعیت نهادهای سیاسی، سبب بی‌ثباتی در جامعه می‌شود (هاج و همکاران^۱، ۲۰۱۱). اثرات نامطلوب فوق در کشورهای با درجه فساد بالا ضمن کاهش کارایی اقتصادی، از طریق تأثیر مخرب بر ثبات اقتصاد کلان و حکمرانی، کشور را در معرض شوک‌ها و مخاطرات مختلف قرار می‌دهند و منجر به آسیب پذیر شدن کشور و در نهایت کاهش تاب‌آوری اقتصادی می‌شوند.

این در حالی است که شواهد و مطالعات مختلف نشان می‌دهند عمده کشورهای دارای منابع طبیعی فراوان، به دلیل وجود فرصت‌های گسترده رانت خواری، دارای درجه‌ای از فساد و ضعف عملکرد هستند (اروم و حسین^۲، ۲۰۱۹). بنابراین وجود منابع طبیعی فراوان با ایجاد بستر فساد مسبب سوء مدیریت منابع طبیعی، رفتار رانت‌جویانه و افزایش نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی می‌شود. از این رو کشورهای صادرکننده نفت که تا حد زیادی به درآمد نفتی وابسته هستند، بیش از بقیه کشورها مبتلا به این مسئله هستند.

به منظور بررسی و اندازه‌گیری فساد، شاخص‌های مختلفی استفاده می‌شود که یکی از این شاخص‌ها، شاخص ادراک فساد^۳ (CPI) است. این شاخص که توسط سازمان شفافیت بین‌الملل منتشر شده است، میزان فساد در بخش عمومی کشورها را نشان می‌دهد. از این رو شاخص ادراک فساد نمره‌ای بین ۰ تا ۱۰۰ دارد که هر چه به عدد ۱۰۰ نزدیک‌تر شود، نشان‌دهنده فساد کمتر است.

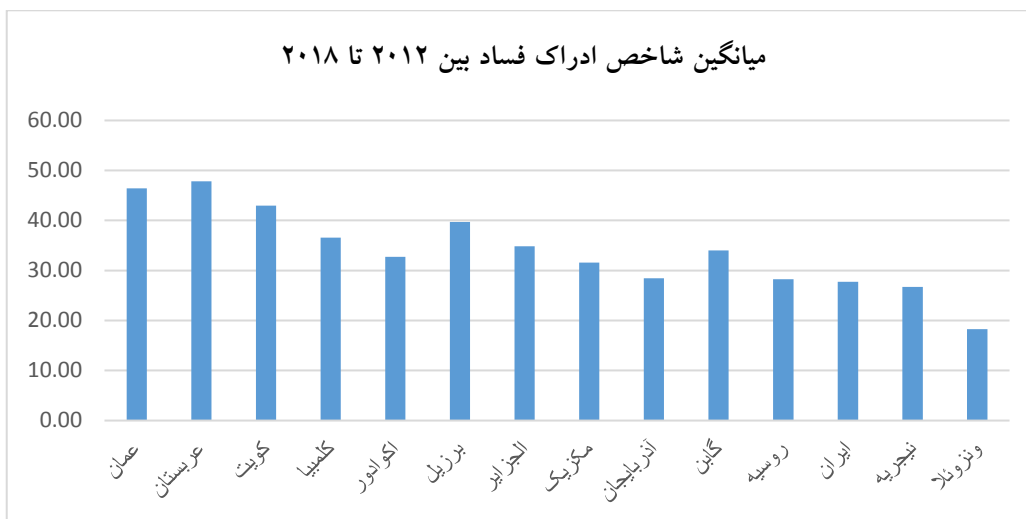
به منظور بررسی تجربی فساد و تاب‌آوری اقتصادی کشورهای منتخب صادرکننده نفت در طی سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۸ دو نمودار ۴ و ۵ بر اساس داده‌های مرتبط با شاخص ادراک فساد رسم شده است. با مقایسه نتایج مربوط به تاب‌آوری اقتصادی مشخص شد که سه کشور عمان، عربستان و کویت دارای بیشترین نمره تاب‌آوری اقتصادی بودند که از این رو این سه کشور بر طبق نمودار ۴ بالاترین نمرات شاخص ادراک فساد را دارند که به معنی فساد کمتر این کشورها

¹ Hodge et al.

² Erum and Hussain

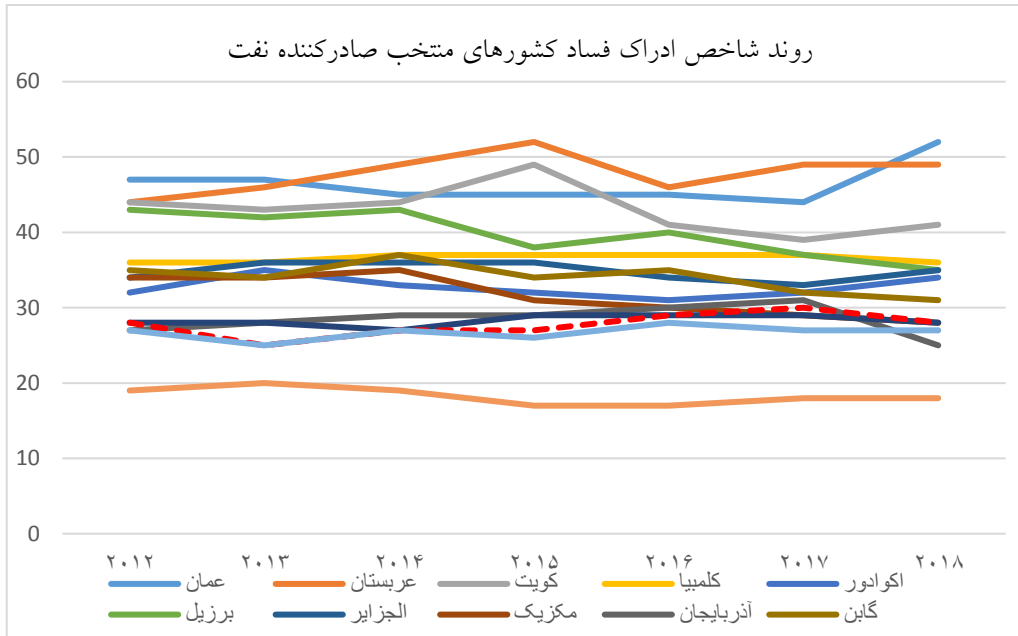
³ Corruptions Perception Index

از بین کشورهای منتخب صادرکننده نفت است. از طرفی ونزوئلا که کمترین میزان تاب‌آوری اقتصادی را دارا بود، در این نمودار ۴ نیز بیشترین درجه فساد را نشان می‌دهد. بر این اساس و طبق یافته‌های تجربی می‌توان دریافت که فساد نقش اساسی در میزان تاب‌آوری اقتصادی کشورها داشته است. با این نگاه کشورهای دارای فساد کمتر معمولا دارای تاب‌آوری اقتصادی بیشتر و کشورهای با فساد بیشتر دارای تاب‌آوری اقتصادی کمتری هستند.

نمودار (۴): میانگین شاخص ادراک فساد کشورهای منتخب بین سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۸

منبع: یافته‌های تحقیق

نمودار (۵): روند شاخص ادراک فساد کشورهای منتخب صادرکننده نفت بین سال ۲۰۱۲ تا

۲۰۱۸

منبع: یافته های تحقیق

جمع بندی و نتیجه گیری:

به شکل عادی دارا بودن منابع طبیعی می تواند امتیاز مثبتی برای کشورها در جهت پیشرفت و افزایش مقاومت در برابر مخاطرات محسوب شود. در چند دهه اخیر این موضوع در بسیاری از دولت خلاف این بحث عمل کرده است، به طوری که کشورهای تک محصولی به خصوص نفتی که وابسته به نفت بوده اند، بیشتر در معرض شوک های مختلف قرار گرفته اند. نوسان های قیمت نفت، تحریم و فساد حاصل از رانت منابع طبیعی از جمله عواملی بوده است که سبب هجوم تکانه های مختلف به کشورهای نفتی شده است.

لذا با توجه به اهمیت تاب آوری اقتصادی کشورهای نفتی، این مطالعه شاخص تاب آوری اقتصادی کشورهای منتخب صادرکننده نفت را محاسبه کرده است. بر این اساس اکثر کشورهای

این مطالعه امتیاز پایینی را در تاب‌آوری اقتصادی کسب کرده‌اند. بر این اساس کشورهای عمان، کویت و عربستان سعودی دارای بیشترین میزان تاب‌آوری اقتصادی بودند، همچنین ونزوئلا و نیجریه کمترین امتیاز تاب‌آوری اقتصادی را در بین کشورهای منتخب صادرکننده نفت کسب کرده‌اند. این در حالی است که میانگین تاب‌آوری اقتصادی کشورهای مطالعه در سال ۲۰۱۳ بیشترین مقدار را تجربه کرده است و در سال ۲۰۱۵ افت شدیدی داشته است و کمترین مقدار را بین سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۸ ثبت کرده است. با توجه به وابستگی کشورهای مطالعه به نفت، بیشترین و کمترین میزان تاب‌آوری اقتصادی می‌تواند به علت قیمت نفت باشد که در سال ۲۰۱۳ بالای ۱۰۰ دلار و در سال ۲۰۱۵ با افت شدید به نزدیک ۵۰ دلار رسیده بود.

از طرفی با بررسی مبانی نظری مربوط به تاب‌آوری اقتصادی و فساد می‌توان نتیجه گرفت که فساد با تضعیف کردن بنیان‌های اقتصادی و ایجاد رانت می‌تواند مسبب کاهش تاب‌آوری اقتصادی شود. این مسئله تا حد زیادی با داده‌های تجربی فساد و تاب‌آوری اقتصادی در کشورهای منتخب صادرکننده نفت نیز همخوانی داشت. بر این اساس سه کشور عمان، عربستان و کویت که کمترین میزان فساد در سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۸ را دارا بودند، بیشترین مقدار تاب‌آوری اقتصادی را در این سال‌ها برای خود ثبت کرده‌اند.

با توجه به نتایج بدست آمده می‌توان پیشنهادهای سیاستی زیر را ارائه کرد:

الف) مدیریت صحیح منابع طبیعی از جمله نفت، جلوگیری از ایجاد رانت برای قشر خاص جامعه، دوری از خام‌فروشی و تأسیس پالایشگاه‌های فرآوری نفت می‌تواند از فساد در زمینه فراوانی منابع طبیعی تا حدی جلوگیری کند.

ب) با توجه به نقش منفی فساد در تاب‌آوری اقتصادی، لازم است با شفافیت اطلاعات و داده‌ها بستر فساد محدودتر شود.

ج) در مجموع تاب‌آوری اقتصادی در کشورهای منتخب صادرکننده نفت میزان پایینی را نشان می‌دهد که می‌تواند، نشان‌دهنده روش مدیریت کشورهای وابسته به نفت باشد. لذا توصیه می‌شود در مدل حکمرانی این کشورها بازنگری شود.

منابع:

۱. اسماعیلی، محمد رضا، صالحی کمرودی، محسن و شاکری بستان آباد، رضا (۱۳۹۸)، ارزیابی و تحلیل شاخص های تاب آوری اقتصادی برای کشورهای تک محصولی، دوفصلنامه علمی - پژوهشی جستارهای اقتصادی ایران، سال ۱۶، شماره ۳۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۸، صص ۲۱۱-۲۳۷.
۲. جانی، سیاوش و ازوجی، علاء الدین (۱۳۹۳)، تبیین مفهوم و مبانی تاب آوری و اقتصاد مقاومتی در طراحی برنامه ششم توسعه، معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی رئیس جمهور.
۳. غیاثوند، ابوالفضل و عبدالشاه، فاطمه (۱۳۹۴ الف)، شاخص های تاب آوری اقتصادی، فصلنامه روند، سال بیست و دوم، شماره ۷۱، پاییز ۱۳۹۴، صص ۷۹-۱۰۶.
۴. غیاثوند، ابوالفضل و عبدالشاه، فاطمه (۱۳۹۴ ب)، مفهوم و ارزیابی تاب آوری اقتصادی ایران، فصلنامه پژوهشنامه اقتصادی، شماره ۵۹، زمستان ۹۴، صص ۱۶۱-۱۸۷.
۵. فرزین، محمدرضا، معمارنژاد، عباس و غلامی، الهام (۱۳۹۷)، بررسی آثار عوامل مؤثر بر تاب آوری اقتصادی در ایران و کشورهای منتخب: رویکردی بر روش داده های تابلویی با ضرائب متغیر، فصلنامه اقتصاد کاربردی، دوره ۸، شماره ۲۴، بهار ۹۷، صص ۱۳-۲۲.
۶. محمدی، تیمور، شاکری، عباس، تقوی، مهدی، احمدی، مهدی (۱۳۹۶) تبیین مفهوم، ابعاد و مؤلفه های تاب آوری اقتصادی، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال بیستم، شماره ۷۵، تابستان ۹۶، صص ۸۹-۱۲۰.
7. Al-Marhubi, Fahim A. (2000). Corruption and Inflation. *Economics Letters* 66: 199–202.
8. Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N & Vella, S (۲۰۰۹). *Economic Vulnerability and Resilience: Concepts and Measurements*, oxford development studies, 37(3): 229-247.

9. Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N., and Vella, S. (2006); Conceptualising and Measuring Economic Resilience, Economics Department, University of Malta.
10. Erum, N., & Hussain, S. (2019). Corruption, natural resources and economic growth: Evidence from OIC countries. *Resources Policy*, 63(C), 1-10. doi:10.1016/j.resourpol.2019.1014
11. Hodge, A., Shankar, S., Rao, D. S. P., & Duhs, A. (2011). Exploring the Links between Corruption and Growth. *Review of Development Economics*, 15(3), 474-490. doi:10.1111/j.1467-9361.2011.00621.x.
12. Merriam-Webster (2021). "Corruption." *Merriam-Webster.com Dictionary*, Merriam-Webster. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/corruption>.
13. Mo, P. H. (2001). Corruption and Economic Growth. *Journal of Comparative Economics*, 29(1), 66–79. doi:10.1006/jceec.2000.1703.
14. Osei ,P. D. (2011). The Nexus between Economic Resilience and Corruption. *Occasional Papers on Islands and Small States*, 6, 1-13.
15. <https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/41721>
16. Özşahin, Ş., Üçler, G. (2017). "The Consequences of Corruption on Inflation in Developing Countries: Evidence from Panel Cointegration and Causality Tests," *Economies*, MDPI, 5(4), 1-15.
17. Saha, S., & Ben Ali, M. S. (2017). Corruption and Economic Development: New Evidence from the Middle Eastern and North African Countries. *Economic Analysis and Policy*, Elsevier, 54(C), 83-95. doi:10.1016/j.eap.2017.02.001.
18. Thạc. N., Dương.M, Oanh.T (2017). Effects of corruption on economic growth-empirical study of Asia countries. *Imperial Journal of Interdisciplinary Research*, 3(7), 791–804. Retrieved from <https://www.onlinejournal.in/IJIRV3I7/131.pdf>.